

حیبی، تخلص دو شاعر پارسی گو در سده های ۹ و ۱۱ ق/ ۱۵ و ۱۷ م که در حوزه های عثمانی و هند می زیستند:

۱. حیبی آذربایجانی (برگشادی)، شاعر سده ۹ ق. وی از روستای گوی (گوک) چای - در خاک جمهوری آذربایجان امروزی - بود (دولت آبادی، ۱۶۹؛ *دائرة المعارف تشیع*، ۶۶/۶). صبا که «حیبی» را به تصحیف «چیشی» آورده، او را ترک نژاد گفته (ص ۱۸۷)، و تربیت (ص ۱۰۲)، وی را در شمار تراکمه یاد کرده است، ولی سامی حیبی را ایرانی تبار می داند (۱۹۲۷/۳).

سام میرزا صفوی با اشاره به فقر و پریشانی او در اوایل زندگی و امرار معاش از راه شبانی، می گوید که وی در خردسالی به دربار یعقوب آق قویونلو (سل ۸۸۳-۸۹۶ ق/ ۱۴۷۸-۱۴۹۱ م) برده شد (ص ۳۵۷-۳۵۸). حیبی پس از مرگ یعقوب، مشمول لطف شاه اسماعیل اول صفوی (سل ۹۰۷-۹۳۰ ق/ ۱۵۰۷-۱۵۲۴ م) شد و لقب و منصب ملک الشعرايي یافت (دولت آبادی، همانجا؛ ساوالان، ۱۳-۱۴). داده شدن چنین لقبی به حیبی، آن هم از جانب شاه اسماعیل - که خود شاعر بود - نشان می دهد که او در روزگار این پادشاه، به جایگاه ادبی قابل قبولی رسیده بود («دائرة المعارف دیانت»، XIV/374). حیبی در روزگار بایزید دوم (سل ۸۸۶-۹۱۸ ق/ ۱۴۸۷-۱۵۱۲ م) از ایران راهی «روم» (استانبول) شد و در عهد سلطان سلیم اول (سل ۹۱۸-۹۲۶ ق/ ۱۵۱۲-۱۵۲۰ م) درگذشت (قنالی زاده، ۲۷۹/۱؛ سامی، همانجا). او را بنا بر وصیتش در خانقاه جعفرآباد استانبول به خاک سپردند (اولیاچلی، ۴۱۷/۱).

حیبی شیعی مذهب و حروفی مسلک بود و اشعار صوفیانه و عاشقانه می سرود (دولت آبادی، اولیا چلبی، همانجاها). او از چهره های درخشان ادبیات کلاسیک آذری است که افزون بر این زبان، به فارسی نیز شعر می سرود (*دائرة المعارف تشیع*، همانجا). شعر ترکی حیبی که سامی آن را دارای اسلوبی «عجمانه» (آذری) می داند (همانجا)، پس از شعر عمادالدین نسیمی (سده ۹ ق/ ۱۵ م) بیشترین تأثیر را بر شاعران روزگار خویش و آیندگان نهاده است («دائرة المعارف دیانت»، همانجا). تا جایی که فضولی (سده ۱۰ ق/ ۱۶ م) و شاه اسماعیل اول صفوی، متخلص به خطایی، و چند شاعر دیگر آذربایجانی بر شعر او نظیره گفته، و پاره ای از اشعارش را تضمین کرده اند (ساوالان، ۳-۱۰). از میان شاعران سده ۹ ق، که در قلمرو عثمانی می زیستند، کسانی بودند که برای اشعار حیبی نظیره سروده اند (نک: «دائرة المعارف دیانت»، XIV/375). از شعر فارسی حیبی تنها دو بیت برجا مانده است که مهارت او را در سرودن به این زبان نیز نشان می دهد (نک: تربیت، همانجا؛ دولت آبادی، ۱۷۰).

حیبی را شاعری عالم، متفنن و اهل سیر و سیاحت گفته اند (سامی، قنالی زاده، همانجاها). او پیش از رفتن به استانبول دارای دیوانی بوده است که امروزه تمامی آن در دست نیست، ولی بخشی

از این دیوان، در *جامع النظائر حاجی کمال اگریدیرلی* (تألیف: ۹۱۸ ق/ ۱۵۱۲ م) نقل شده است («دائرة المعارف دیانت»، همانجا). این اثر را فؤاد کوپرولو در استانبول (در ۱۹۲۵/۱۳۰۴ ش و ۱۹۳۲ م/ ۱۳۱۱ ش)، منتشر ساخت، و سپس در باکو (۱۹۸۰ م/ ۱۳۵۹ ش) به کوشش عزیز آقا محمدوف، و به فاصله اندکی (۱۳۶۰ ش) در تهران با مقدمه ح. م. ساوالان به چاپ رسید. چاپ اخیر حاوی ۴۷ قطعه شعر، مشتمل بر ۴۲ غزل، ۳ قصیده، یک مفسدس و یک قطعه است (نک: ساوالان، ۱۴-۱۸).

۲. حیبی کابلی، حیب الله (د ح ۱۰۹۰ ق/ ۱۶۷۹ م)، شاعر پارسی گوی سده ۱۱ ق/ ۱۷ م، مقیم هند. وی در روستای (کوهستانی) قرزه، در شمال غربی کابل به دنیا آمد، در کابل نشو و نما یافت و تربیت شد و به قرار معلوم، در روزگار اورنگ زیب عالمگیر (سل ۱۰۶۸-۱۱۱۸ ق/ ۱۶۵۸-۱۷۰۶ م) به هند رفت (*دائرة المعارف آریانا*، ۵/۴۲۱).

حیبی دارای مثنویهای نُه گانه ای است که ظاهراً از ۱۰۸۷ ق/ ۱۶۷۶ م دست به کار سرودن آنها شده بود (منزوی، خطی ...، ۹۳۲/۷). یکی از این مثنویها، عنوان *یوسف و زلیخا* دارد (*دائرة المعارف آریانا*، همانجا). این مثنوی که *یوسف نامه* و *احسن القصص* نیز نامیده می شود، در ۱۰۸۷ ق در ۵۵۰۰ بیت سروده شده است. نسخه خطی این اثر در کتابخانه گنج بخش پاکستان نگهداری می شود (منزوی، فهرست ...، ۱۸۸۰/۳؛ گلچین معانی، ۳۹۴). مثنوی *یوسف و زلیخا* در ۱۳۳۹ ق/ ۱۹۲۷ م در دهلی چاپ شده است (آبری، II(6)/562؛ مشار، ۳۴۵۹/۲).

اثر دیگر این شاعر، مثنوی *لیلی* و *مجنون* است که در ۴۲۶۰ بیت سروده شده است. حیبی سرودن این مثنوی را در ۱۰۸۹ ق/ ۱۶۷۸ م آغاز کرده، و در ۱۰۹۰ ق/ ۱۶۷۹ م به پایان برده است (منزوی، همان، ۱۷۵۲/۳-۱۷۵۳).

از *دیوان* و دیگر مثنویهای حیبی اثری در دست نیست؛ اما در «فهرست نسخ خطی فارسی و تاجیکی انستیتوی خلقهای آسیایی فرهنگستان علوم اتحاد جماهیر شوروی»^۲ (L/208)، دست نویسی با عنوان «*دیوان حیبی*» دیده می شود که در انتساب آن به حیبی تردید وجود دارد.

مآخذ: اولیاچلی، *سیاحت نامه*، به کوشش احمد جودت، استانبول، ۱۳۱۴ ق؛ تربیت، محمدعلی، *دانشمندان آذربایجان*، تهران، ۱۳۱۴ ش؛ *دائرة المعارف آریانا*، کابل، ۱۳۴۸ ش؛ *دائرة المعارف تشیع*، به کوشش احمد صدر حاج سیدجوادی و دیگران، تهران، ۱۳۸۰ ش؛ دولت آبادی، عزیز، *سرایندگان شعر پارسی در قفقاز*، تهران، ۱۳۷۰ ش؛ سام میرزا صفوی، *تحفه سامی*، به کوشش رکن الدین همایون فرخ، تهران، علمی؛ سامی، شمس الدین، *قاموس الاعلام*، استانبول، ۱۳۰۸ ق؛ ساوالان، ح. م.، ۱۵ *پنج عصرتالی شاعری حیبی*، تهران، ۱۳۶۰ ش؛ صبا، محمد مظفر حسین، *تذکره روز روشن*، تهران، ۱۳۴۳ ش؛ قنالی زاده، حسن،

1. Türkiye ... 2. Persidskie ...